

Olin kukkana kotona. Naisen ja perheen kuva *Kantelettaressa* ja kansanrunoissa

Niina Hämäläinen

Etnografisissa kuvauksissa korostuu agraarisen perheen työkeskeisyys ja tunteiden niukkuus. Kansanrunojen ja niiden pohjalta julkaistujen kirjallisten kokoelmien heijastama perhekuva on kuitenkin toinen. Artikkelissä esittää, millä tavalla vaatimattomista oloista lähtenyt, mutta koulutuksensa ansiosta sivistyneistöön kuuluva Elias Lönnrot (1802–1884) tulkitsi kansanrunojen välityksellä rahvaan perhettä Kantelettaressa (1840, 1841) ja Kalevalassa (1849). Lähtökohtana on kirjallisten kokoelmien ja niiden välittämän rahvaan todellisuuden välinen suhde.

”Niin neiti ison ko’issa, / Kun kuningas linna’ssansa; / Niin minia miehelässä, / Kun vanki Venäehällä” (*Kanteletar*=*Ktr* II: 155, 9–12). Elias Lönnrotin kokoaman kansanlyriikan antologian, *Kantelettaren* säkeissä heijastuu mielikuva rahvaan naisen todellisuudesta, jota on kuvattu työntäyteiseksi, kovaksi elämäksi vieraassa talossa vaimona ja miniänä. Etnografisissa kuvauksissa korostuu agraarisen perheen työkeskeisyys ja tunteiden niukkuus (ks. Pohjola-Vilkuna 1995; Frykman & Löfgren 1979; Tarkka 1998). Tätä vasten tallennettujen kansanrunojen heijastama perhekuva on toinen. Perheellä on emotionaalisesti merkitystä lyyrisissä runoissa ja häärunoissa, joissa korostuu vastakohta lapsuudenperheen ja vieraan perheen välillä. Omaa perhettä vasten runot esittävät kylän naiset, anopin ja vieraan perheen. Runoissa kaivataan äitiä, isää, usein myös sisaria ja veljiä. Minälle erityisen tärkeä perheenjäsen on äiti, emo kantajani, armas maion antajani. Kansanrunon perhe on – yllättäen – ytimekäs ja tiivis ydinperhe.

Kirjallisissa kansanrunojulkaisuissa, kuten *Kalevalassa* ja *Kantelettaressa*, ei myöskään painotu rahvaan elämän työkeskeisyys, vaan merkityksellisempiä ovat perhe- ja sukupuolten väliset suhteet (ks. Apo 1995a, 1995b). Elias Lönnrot, kansanrunonkerääjä ja toimittaja, sanakirjantekijä, lääkäri, rahvaan valistaja, pyrki esittämään kansanrunoja ja niiden merkityksiä sivistyneistöyleisölle, jolla oli usein heikko suomen kielen tuntemus, ja joka eli etäällä rahvaan todellisuudesta. Tähän Lönnrotilla oli hyvät edellytykset, sillä koulutuksensa ansiosta hän kuului nousevaan suomalaiseen sivistyneistöön, mutta lähtökohdiltaan hän oli köyhän kyläräätälin perheen poika. Sivistyneistöön kuuluvana Lönnrot jakoi herrojen kanssa niin totinsa, ilonsa kuin surunsakin. Lääkäriin ammattin harjoittaminen sekä lukuisat runonkeruumatkat Suomen ja Karjalan syrjäkylille veivät Lönnrotin muita ikätovereitaan lähemmäksi suomenkielistä kansanosaa, rahvasta, jota hän pyrki valistamaan monin tavoin.

Tässä artikkelissa tarkastelen, millä tavalla Lönnrot tulkitsi kansanrunojen välityksellä rah-

vaan naisen kuvaa ja perhettä *Kantelettaressa* ja *Kalevalassa* (*Uusi Kalevala*=UK, 1849). Aihe on laaja, ja luentani kohdistuu muutamiin valitsemiini runoihin. Pyrkimyksenäni ei ole kuvata perusteellisesti *Kantelettaren* ja *Kalevalan* heijastamaa rahvaan todellisuutta, vaan esittää siihen liittyviä keskeisiä teemoja suhteessa kokoelmien taustalla oleviin suullisiin runoihin. Miltä perhe ja naisen kuva näyttäivät kirjallisissa kokoelmissa? Vaikka kansanrunoaineistoa ei voi lukea täysin suorana kuvana historiallisesta todellisuudesta, tarjoaa se viitteitä siihen, miten perhettä määriteltiin runoissa, miten siitä puhuttiin. Erityisesti lyyriset laulut sisältävät yhteisten merkitysten lisäksi laulajankin henkilökohtaisia kokemuksia ja tunteita (Timonen 2004, 35).

Satu Apo on käsitellyt *Kalevalan* perhesuhteita sekä *Kantelettaren* kansankuvausta (Apo 1995a, 1995b). *Kantelettaren* runojen on katsottu kuvastavan suhteellisen todenperäisesti kansan tunne- ja kokemusmaailmaa. Vaikka Lönnrot silotti runojen ilmiä ja jätti kokoelmasta pois liian eroottisia tai aggressiivisia lauluja, voidaan kokonaisuutta pitää 1800-luvun realistisimpana kansankuvauksena (Apo 1995a, 76, 87). Itse olen väitöskirjassani (Hämäläinen 2012) analysoinut Lönnrotin perhekirjoitusten ja *Kalevalan* yhteyttä. Lähtökohtanani oli kirjallisuudentutkija Pertti Karkaman (2001) korostama käsitys historiallisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista edellytyksenä sille, miten *Kalevalaa* on kirjoitettu. Runojen keruu ja tallennus tähtäsivät yhtäältä runoperinteen pelastamiseen, toisaalta ruotsinkielisen sivistyneistön kansatietoisuuden nostamiseen. Rahvaan käyttämästä perinteestä rakennettiin valikoituja, kirjallisia esityksiä koulusivistyksen saaneelle yleisölle, jolla ei välttämättä ollut omakohtaista kokemusta rahvaan kulttuurista ja kielestä. Väitöskirjani yhtenä tavoitteena oli vastata tähän tutkimukselliseen aukkoon suhteuttamalla kansanrunojen toimitustyö ajan porvarillisen sivistyneistön perhekeskusteluun. Lönnrot osallistui keskusteluun kirjoittamalla opettavaisia kertomuksia rahvaalle tai kritisoidulla sivistyneistön suosimissa ruotsinkielisissä lehdissä esimerkiksi ylemmän luokan kevytmielistä suhtautumista avioliittoon. *Kalevalassa* hän puhutteli lukijoita sijoittamalla eppiseen kokonaisuuteen lyyrisiä jaksoja, ja näin painotti tunteiden ja ihmissuhteiden osuutta kerronnassa. (Ks. Hämäläinen 2012, 100–104). Keskityn tässä artikkelissa tarkastelemaan erityisesti *Kantelettaren* II kirjan tyttöjen ja naisten laulamia lauluja ja niiden välittämää kuvaa naisesta ja perheestä.

Perheen murros 1800-luvulla

1800-luvun puolivälissä Suomessa ja Karjalassa elettiin joko ydinperheissä tai laajemmissa perhekunnissa, jotka käsittivät vanhempien ja heidän jälkeläisten lisäksi muut sukulaiset ja talon palkolliset. Alueelliset erot olivat suuret. Tutkijat puhuvat läntisestä perhemallista, jossa tyypillistä oli suhteellisen korkea avioitumisikä, naimattomien korkea osuus, palkollisena olo ennen avioitumista ja lasten ja vanhempien muodostama ydinperhe. Itäiselle perhemallille tyypillisenä pidetään naimattomien vähäistä määrää, alhaista avioitumisikää, korkeaa lapsilukua ja monitasoista perhemuotoa, joka saattoi koostua monesta sukupolvesta, kahden veljeksien yhteistaloudesta tai erillissopimuksella otetuista yhtiömiehistä. (Pulma 2007, 59.) Maantieteellisistä ja kulttuurisista eroista huolimatta yhteistä oli ”eläminen niukuuden ja raskaan työn kulttuurissa” (Apo 1989, 161).

Perheen sijaan 1700–1800-lukujen vaihteessa puhuttiin talosta (hus) tai talokunnasta (hushåll) ja perhekunnasta, joka käsitti vanhempien ja heidän jälkeläistensä lisäksi mahdollisesti muut sukulaiset perheineen sekä talossa työtekevät ihmiset. (Pulma 2007). Laajempi uusioperhe, jossa elivät vanhempien ja lasten lisäksi muita sukulaisia lapsineen, oli seurausta myös sosiaalisesta pakosta. Yhteiskunnassa, jossa ei ollut sosiaalihuoltoa, lankesi

esimerkiksi orpolasten hoito sukulaisille. Kristillinen arvomaailma kolmisäätöopin mukaan vaikutti käsityksiin ihmisen osasta yhteiskunnassa ja perheessä. Huoneentaulun mukaan mies oli perheen pää, talon isäntä ja käskynhaltija. Naisen tärkein tehtävä oli päästä avioon ja näin turvata oma asemansa äitinä, emäntänä ja anoppina. Rahvas noudatti edelleen perinteisiä avioitumiskäytäntöjä, joissa keskeistä oli kahden suvun välinen suhde sekä yhteisön määräysvalta. (Räisänen 1995, 31–32, 34–36.) Puolison valinnassa työkyvyllä, vahvalla ruumiinrakenteella ja hyvillä perhesuhteilla oli iso painoarvo. Avioliiton myötä yhteisön sosioekonominen rakenne muuttui. Erityisesti muutos koski naista, joka siirtyi miehen kotiin, vieraaseen taloon vaimoksi. (Sarmela 1981, 11–12.)

Rahvaan naista kuvataan usein ahkeraksi työntekijäksi; ominaisuus, joka oli elämisen ehto. Omavaraistaloudessa elävän väestön elämää määrittäviä päivittäisen toimeentulon turvaaminen. (Apo 1989, 161.) Myös tutkimuskirjallisuudessa ja etnografisissa kuvauksissa välittyy kuva rahvaan naisesta, jolle työ oli ensisijainen, sitten tuli kaikki muu, kuten äidin rooli (ks. Helsti 2000, 97–98). Lyyrisissä runoissa äidin kuva laajentuu työskareiden rinnalla läheisyyden tunteeseen: ”Tekhå se enne miun emmoin / kolme työtä kerrallaa: / kået kankasta kuttoit, / jalat lasta liekuttiit, / suu laulo sulosta virttå” (*Suomen Kansan Vanhat Runot*=SKVR XIII4 10845). Äiti on ainoa, joka ymmärtää runon minån surua, ainoa, jota minå kaipaa. Etelåkarjalaisista huolirunoista löytyy paikoin äidin palvontaa ja aikuisen tytåren intohimoista kaipuuta äidin luokse (ks. Apo 1989, 163). Vaikka åiti oli tärkeå, oma maammoseni, ei åidin rooli ollut välttåmåtå keskeisin yhteisön kannalta. Se oli yksi naisen osa, jonka edellytyksenå oli synnyttå tulevia työntekijõitå ja vanhuuden turvia, mutta ei ainoa naiseutta määrittåvå tekijå.

Våhitellen 1800-luvun aikana ajatus avioliitosta kahden suvun vålisenå liittona sai rinnalleen romanttisen avioliiton solmimisen kåytåntõjå. Naisen rooliksi perheesså vahvistui åidin tehtåvå lasten kasvattajana. (Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 190–191.) Porvariston keskuudessa perheestå muodostui tärkeå puheenaihe. Moderni kåsitys määritteli perheen aiempaa voimakkaammin emotionaalisesta nåkõkulmasta. Avioliitto ymmærrettiin puolisoitten vapaaehtoisena valintana, tunteiden liittona, jossa vallitsee siveellinen perhe-elåmå. Kyse oli uuden keskiluokan ihanteista, jotka kritisoivat kirkon vakiintuneita nåkemyksiå avioliitosta sekå sååtylåispiireisså vallitsevaa kevytmielistå suhtautumista avioliittoon ja sen tuomiin velvollisuuksiin. Naisen tehtåvå oli åidin kasvattamassa lapsia ja vaalimassa perheen moraalista tilaa. (Håggman 1994, 176–177; Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 190–192.) Naisen pragmaattisen kasvatus tehtåvån rinnalla miehistå ja isistå puhuttiin huomattavasti vålhemmån. Miehen rooli yhteiskunnassa nåhtiin ikåen kuin muuttumattomana. Mies toimi edelleen kodin ja talon ulkopuolella, kun naisen paikka määriteltiin nyt tiukemmin kodin seinien sisåpuolelle, pois pelloilta ja salongeista. (Håggman 1994, 193, 194; Frykman & Lõfgren 1979, 97–102.)

Lõnnrot oli kiinnostunut oman aikansa sosiaalisista kysymyksistå jo varhain, mutta aktiivisuus rahvaan ahdingon esiintuomisessa lienee voimistunut Lõnnrotin ryhdyttyå hoitamaan Kajaanin piirilååkårin virkaa (1833–1854). Lõnnrot osallistui 1830–1850-luvuilla aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun maalaisvåestõn koulutuksesta, terveydenhuollosta tai sosiaalisista ongelmista. Lõnnrotin valistavat kertomukset suomenkielisille lukijoille kåsittelivåt arkisia toimeentuloon ja perhe-elåmään liittyviå ongelmia, mutta osa liittyi rahvaan moraalin kohottamiseen, kuten rehellisyyden ja ahkeruuden tåhdentåmiseen. Lõnnrotin kirjoituksissa mies määrittetty suoraselkåiseksi, ahkeraksi ja yhteisõsså arvostetuksi perheelliseksi mieheksi. Naisen tärkein rooli on kasvattaa lapsista kunnollisia kansalaisia. Perhe nåyttåytyy ennen kaikkea ihanteellisena tyõyhteisõnå, jossa jokaisella on s�åå-tynså ja taitonsa mukainen paikka. (Ks. Karkama 2001, 100–120.)

Avioliitossa oli Lönnrotin mukaan kyse tytön tulevaisuuden turvaamisesta. Kansanomaisessa kuukausilehdessä *Mehiläisessä* 1836 hän esitteli runon ”Tyttö kehnonle kosialle”, ja tämän pohjalta kommentoi puolison valintaa ja avioliittoa. Lönnrotin mielestä tytön ei sovi kieltäytyä kosijasta, vaikka tämä ei olisikaan mieleinen. Vaikka rakkaus puolisoon on tärkeää ja ”weri wierehen wetäwi”, on myös hyväksyttävä, jos rakkaus ei tule kohdalle (*VT* 2, 179–180). Kritisoidessaan lemmennostotaikuuden käyttöä naimaonnan lisäämisessä Lönnrot toteaa: ”Paras Lempi tyttärillä on, että ovat siviät käytöksissään, siistit elämässä, taitavat ja ahkerat töissään” (*VT* 2, 117). Vaikka Lönnrot korosti kirjoituksissaan rahvaalle avioliiton järkevyyttä, oli hän toista mieltä, kun asia koski omia tyttäriä. Päiväkirjaansa hän kirjasi mietteitä tyttäriensä kasvatuksesta ja totesi: ”Naima-asioissa saakoon kukin noudattaa sydämensä kutsumusta” (Lönnrotiana=Lna 78). Käsitys puolisoitten välisistä keskinäisistä tunteista avioliiton solmimisen perustana oli kaupungissa elävän porvariston ihanne, mutta maaseudulla suvun ja perheen sosioekonomiset haasteet vaikuttivat edelleen puolison valinnassa. Toisaalta vailla tunteita ei rahvaskaan mennyt avioon, vaikka, kuten Lönnrotin toteaa, tunteita suurempi tekijä saattoi olla hyvän elämän varmistaminen.

Ero tunnekasityksissä liittyi painotuseroihin. Sivistyneistö korosti (kontrolloituja) tunteita erityisesti perhesuhteissa. Toisaalta kansanrunojen tunnerekisterin, erityisesti rakkauden ja seksuaalisuuden näkymättömyyden on herkästi tulkittu rahvaan tunteettomuutena (Tarkka 1998, 48). Käsitys sopivista tunteista näkyi myös runojen keruu- ja julkaisutavoissa. Aggressiiviset tai avoimen seksuaaliset laulut jätettiin kirjallisista julkaisuista pois, vaikka niitä kerättiin muun runoaineiston ohessa (ks. Timonen & Kuusi 1997). Sopivat tunteet liittyivät niin ikään tunteiden esittämisen tapoihin. Itkuvirsiin liittyvä intensiivisyys, ruumiillisuus ja voimakas eläytyminen esitystilanteessa oudoksuttivat kerääjää (Niemi 1902, 225–226, 238). Myös kansanomaisessa maailmassa kontrolloitiin ja säädeltiin tunteita. Intohimoisen rakkauden tai voimakkaan vihan osoittaminen ei ollut sopivaa (Siikala 1998, 173), ja surun ja murheen ilmaisu runon kielellä oli hyväksytympää kuin ääneen itkemällä ja valittamalla (Virtanen 1968, 9). Toisaalta kansanomaisessa elämässä tunteilla ei ollut samanlaista välinearvoa kuin porvarillisessa ihanteessa, jossa tunteista tuli porvarillisen ihmisen ja avioliiton ehto.

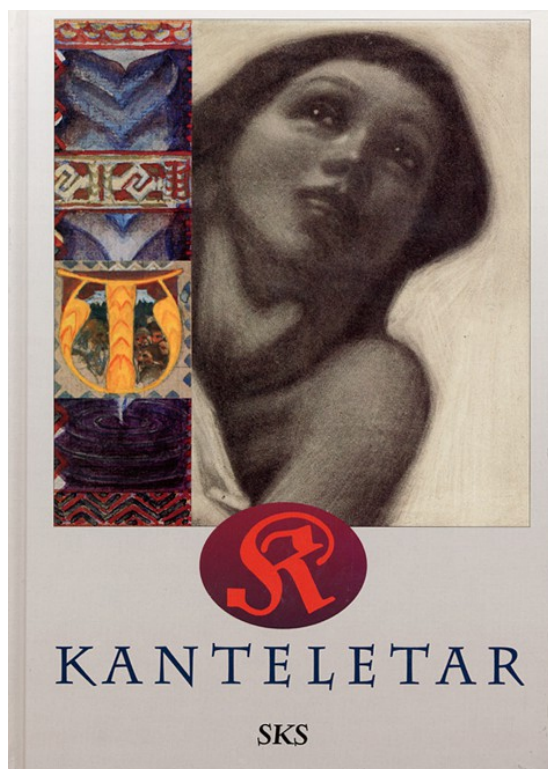
Lukijoita ajatellen

Lönnrotin kansanrunojen keruu ja julkaisu pyrkivät todistamaan suomen kielen runollista arvoa ja suomalaisten menneisyyttä. Taustalla oli herderiläinen näkemys kansasta autenttisen kulttuurin ja luonnollisen kielen edustajana, ja kansanrunosta tämän kielen luonnollisimpana välineenä (Karkama 2001, 178–181). Lönnrotin edeltäjät, kansanrunokokoelmia julkaisseet Carl Axel Gottlund ja Zacharias Topelius, katsoivat runojen arvon olevan niiden historiallisessa sisällössä. Molemmat pyrkivät julkaisemaan runot sellaisenaan, vaikka stiloivatkin niiden kieliasua. (Anttila 1985 [1931], 78–80.) Lönnrotin toimitustyö oli monitasoisempaa ja tavoitteellisempaa. Murteellisten kieliasujen yhtenäistämisen lisäksi Lönnrot lisäsi uusia säkeitä, yhdisteli eri aiheita ja runoja ja esitti samasta runosta useita versioita. Hän myös venytti kansanrunon sisältöä ja poetiikkaa lisäämällä kansanrunoa runsaammin parallelismia ja alliteraatiota. (Kaukonen 1984; Apo 1995a, 78.) Jo ensimmäisessä kansanrunojulkaisussa, *Kantele-vihkoissa* (1829–1831), Lönnrotin valintoja ohjasi parhaimman toisinnon periaate: ”Näistä olen minä valinnut prantättäväksi sen, joka mielestäni on paras ja täydellisin, sillä jokaisellen minä en ole saanut tilaa” (*VT* 5, 166).

Kalevalaa ja *Kanteletarta* tutkittaessa keskeinen ongelma on teosten toimitustyön luonne suhteessa niiden taustalla olevaan suulliseen runouteen sekä etäällä rahvaan todellisuuteen.

desta olevaan lukijakuntaan. Lönnrotin tavoitteena oli yleissuomalaistaa eri alueilta tallennettuja kansanrunoja ja niiden heijastamaa todellisuutta, jotta sivistyneistö kykeni ymmärtämään runojen kieltä ja merkityksiä. (Honko 1987, 126.) Myös ero runoja laulaneisiin miehiin ja naisiin näkyi kirjallisessa työskentelyssä ja julkaisu ympäristössä. Lönnrotin runosäkeiden tuntemus oli suuri, ja kirjallisesti esittäen hän pystyi palaamaan säkeisiin yhä uudestaan (Kaukonen 1984, 39). Suhde suulliseen perinteeseen ja perinneyhteisöön oli runonlaulajia väljempi ja etäisempi. Teosten vastaanotto ja tulkinta koski suomea heikosti taitavaa sivistyneistöä, ei runoperinteen tuntijaa ja käyttäjää, rahvasta. Lönnrot keräsi, kirjoitti ja esitti kansanrunoja julkaisua varten pyrkien luomaan elävän kuvan menneisyydestä kirjoitetun kielen välityksellä (Karkama 2001, 179).

Kanteletar valmistui hedelmällisessä työvaiheessa. *Kalevalan* ensimmäinen painettu versio, niin kutsuttu *Vanha Kalevala* (1835) sai innostuneen vastaanoton. Takana olivat suuret keruumatkat, joiden aikana oli kertynyt runsaasti lyyrisiä runoja. Lönnrotin työpöydällä oli valmiina lyyristen laulujen esityöt, mutta alati kasvava ja muovautuva kokonaisuus edellytti uutta versiota. Kuten *Kalevalaa*, kirjoitti Lönnrot *Kanteletarta* moneen kertaan. (Ks. Kaukonen 1984, 7–12; *VT* 5, 352.) Tarkoituksena oli esitellä *Kantelettaressa* mahdollisimman kattavasti laulyriikan moninaisuutta. Toisaalta Lönnrotin tallentamat runotekstit oli etupäässä kerätty suppealta alueelta Suomen puoleisesta Pohjois- ja Etelä-Karjalasta (*VT* 5, 322). *Kanteletar* otettiin ihastuneena vastaan, ja sen runoja alettiin jo käsikirjoitusvaiheessa ruotsintaa sivistyneistölukijoille. Huolimatta toimitustyön muutoksista ja Lönnrotin omista tulkinnoista, on *Kanteletarta* pidetty suhteellisen autenttisena esityksenä kansanlyriikasta. (Kaukonen 1984, 1.) Ajatusta ohjasi epäsuorasti Lönnrot itse kutsuen lyyristä laulua herkäksi kukaksi, joka turmeltuu, jos siihen koskee vieraalla kädellä (*VT* 5, 353). Esteettisyyden periaate oli kansanomaisuuden ja alkuperäisyyden ohella toimitustyön keskeinen periaate (Kaukonen 1984, 22, 38). Lönnrot pyrki valitsemaan runotoisinnoista somimman ja kauneimman. Somuus kasvoi tunteista. ”Kuinka ovatki ystäviä toinen toisillensa surullinen mieli ja laulu” (*VT* 2, 407), totesi Lönnrot, ja määritteli yksinäisyyden ja surullisuuden luonnehtivan parhaiten *Kantelettaren* lauluja (*VT* 5, 343).

Kuva 1: Kantelettaren on katsottu esittävän ensisijaisesti naisten laulamaa runoutta ja heidän tunnemaailmaansa. Lönnrot, Elias: Kanteletar, elikkä, Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä. Helsinki: SKS, 1997 (1. painos 1840).

Lönnrot ihastui yhä enemmän lyyrisen laulun kauneuteen. Kielikorva ja tyylitaju olivat kehittyneet keruumatkojen karttuessa, ja nyt myös silmät olivat avautuneet lyyrisille kauneusarvoille (Anttila 1985 [1931], 353). Väinö Kaukosen mukaan *Kanteletar* onkin syntynyt, suuremmissa määrin kuin *Kalevala*, Lönnrotin omakohtaisesti kuulemista ja muistiinpanemista runoista (Kaukonen 1989, 9). Henkilöhistorialla ja omakohtaisilla kokemuksilla saattoi olla merkitystä siinä, mitä paperille piirrettiin, ja miten runomuistiinpanot muovautuivat edelleen kirjallisessa kokoelmassa. Lönnrotin biografian merkitystä kansanrunojen toimitustyössä on korostanut Satu Apo (1995b; ks. myös Hämäläinen 2012, 130–131). Apon mukaan erityisesti silloin, kun tekijän henkilöhistoria on tarkoin dokumentoitu, voidaan toimintaan kytkeä tämän henkilö- ja taustahistoriaa. Tässä artikkelissa en suoranaisesti lue Lönnrotin henkilöhistorian yhteyksiä kansanrunojen toimitustyöhön. Kuitenkin on perusteltua olettaa, että biografia, ja erityisesti laajempi aikalaiskonteksti, jossa Lönnrot työskenteli, oli vaikuttamassa taustalla työskentelyyn.

Toimitustyö ja sen suhde ajan keskusteluihin vaihteli runolajien suhteen. Lönnrot käsiteli perhettä ja naisen asemaa *Kalevalassa* suhteessa ajan perhekeskusteluun (Hämäläinen 2012). Myös *Kanteletarta* Lönnrot kirjoitti lukevalle sivistyneistöyleisölle, mutta toimitustavat olivat erilaiset. *Kantelettaressa* Lönnrot pyrki esittelemään laajasti ja monipuolisesti lyyristä laulurunoutta. Kokoelma rakentui lyyristen teemojen ja laulajien mukaan. Runot eivät muodostuneet nimettyjen henkilöhahmojen ympärille tai osana laajempaa juonikoko-

naisuutta. *Kantelettareen* ei myöskään kohdistunut samanlaisia historiallis-kansallisia odoituksia kuin *Kalevalaan*, minkä vuoksi Lönnrotilla oli vapaammat kädet muokata ja uudelleen runoilla lauluja. *Kalevalassa* olevat runot merkityksellistyivät osana eepistä juonirakennelmaa ja henkilöhahmojen sisäistä tunnemaailmaa. Eeposkokonaisuus vaati toisistaan erillisten runojen ja aiheilmien yhdistämisen tekijänsä tulkinnan mukaisesti. *Kantelettaressa* yksittäiset runot esittivät rahvaan elämismaailmaa niin kuin Lönnrot sen runojen ja kokemustensa pohjalta tulkitsi. (Kaukonen 1989, 116, 124–126.) Oletan, että erilaiset toimitustavat näkyvät Lönnrotin tavoissa kuvata rahvaan naisen todellisuutta.

Huoleton tyttöys

Kanteletarta on pidetty *Kalevalan* sisarteoksena, sen feminiinisenä ja lyyrisenä puolena. Vaikka kokoelma sisältää myös miesten laulamaa lyriikkaa, on sen katsottu esittävän ensisijaisesti naisten laulamaa runoutta ja heidän tunnemaailmaansa. (Gröndahl 1997, 31–35.) Lönnrot jakoi runot laulajan iän ja sukupuolen mukaan. Osio Yhteisiä lauluja sisältää keskeislyriikkaa (laulajan sanoja, valituslauluja), häälauluja, paimenen ja lastenlauluja (yhteensä 238 runoa). Erityisiä lauluja valaisee tyttöjen ja naisten laulamaa lyriikkaa (234 runoa) sekä poikien ja miesten lauluja, joista jälkimmäisen osuus on noin puolet tyttöjen ja naisten lauluista sisältäen 120 runoa. *Kantelettaren* kolmas kirja, *Virsilauluja*, sisältää balladeja, historiallisia ja tarunsekaisia runoja (60 runoa).

Kantelettaren esipuheessa Lönnrot jakoi laulut iloisiin ja surullisiin, mutta korosti jälkimmäisen luonnehtivan parhaiten runojen sisältöä (*VT* 5, 343). Vaikka kansanlyriikka sisältää hyvin paljon muutakin runoutta, on tutkijoiden ja tulkitsijoiden tuottama artikulointi kansanlyriikasta ollut suruvoittoista (Krohn 1931, 285; Tarkiainen 1943). Käsitystä lienee myös ohjanneet Lönnrotin omat näkemykset lyriikan ydinaihelmista. Suruvoittoisuudesta huolimatta monia *Kantelettaren* lauluja sävyttää toinen lyriikan keskeinen tunnelma, ilo. Tyttöjen lauluissa on läsnä kepeys, moninainen ja positiivinen ääni. Laulut liittyvät yleensä nuoruuteen ja lemmentoiveisiin. Lauluissa esiintyy omaehtoinen, ylpeä minä, joka heiluu heinänä kesällä ja kukkuu käkenä ja tanssii taiten; minä, joka haluaa tasaista miestä, ja jota miehet jäävät mielimurtehilla kaipaamaan. Ellei avioliitto tule kohdalle, voi jäädä hyvin kotiinkin, jossa ”Tiivi on tyttönä eleä, / Nätti olla neitosena, / Ei oo huolta huhmarelle, / Miehen vaatteen varua” (*Ktr* II: 11, 27–30). Tytöt tietävät, mitä tahtovat, eivätkä suostu huonon miehen (renki, venäläinen, ruma, ilkeä, köyhä, kylän mies) mukaan lähtemään (*Ktr* II: 14, 15, 17). Huolettomasti myös todetaan sulhasen hylkäämänä: ”Kyllä muoto muita tuopi, / Kasvo kaunis kaupan saapi, / Luonto luovun luoksi tuopi / Veri vierehen vetävi, / Tuopi toisen ja paremman, / Antavi avullisemman” (*Ktr* II: 57, 3–8).

Kuten kansanrunoissakin, huolet saattavat liittyä orpouden ja osattomuuden tunteisiin, mutta tyttöjen lauluissa ikävä ja suru ovat myös seurausta kaipuusta ja pettymyksistä; siitä, ettei kukaan ole huolinut tai odotettu sulhanen ei ole tullut, tai tämä on kuollut. Osiossa Sulhoaan ikävöidessä (runot 30–50) kuvastuvat huolten sijaan rakkauden tunne ja konkreettiset kuvat rakastetusta. Vaikka rakastettu on muiden silmissä musta, on tämä laulajan mielessä metonen ja voisirunen: ”Voit sa olla muien musta, / Minun kaunis ja hyvänen, / Minun mielestä metonen, / Voisirinen silmästäni” (*Ktr* II: 33, 11–14). Runoissa myös houkutellaan sulhasta katsomaan ja huomaamaan tyttö (esim. *Ktr* II: 35, 36). Runon ”Ompa tietty tietyssäni” rakastettu kuvataan hellittelynimillä ja ihanilla silmillä:

Ompa tietty tietyssäni,
Mesimarja mielessäni,

Lempilintu liitossani,
Sinisorsa suojassani.
Jok' on mieltynyt minuhun,
Minä mieltynyt hänehen;
Hänell' on ihanat silmät,
Minulla syän sulonen.
(*Ktr II*: 31, 1–8)

Lönnrot on sovittanut runon kahden tallentamansa eteläkarjalaisen laulun mukaan (XIII3 7237, 7238) (Kaukonen 1984, 339). *SKVR*:ssa runot on sijoitettu piirilaulujen yhteyteen otsikon "Likat rinkissä" alle. Piiri- ja tanssilaulut olivat esimerkiksi pitkien juhlapyhien ajanvietettä, jota tytöt ja pojat esittivät yhdessä. Kuten laulaja Anna Heinonen toteaa: "Likat seisoo rinkis, etsiit ystävyä. tahi: Pojat seisoo rinkis, etsiit ystävyä" (XIII3 7243). Tekstin kohtaan on saatettu merkitä runon kontekstiteitoja, kuten "Rinkitanssi" tai "Joulu-pyhien leikki". Lönnrot ei sijoittanut runoa tanssilauluihin (ks. *Ktr II*: 5–8), vaan muokkasi runosta rakkauslaulun. *Kantelettaren* laulusta on jäänyt myös pois laulun todellisen tilanteen, piirileikin, vauhti ja riehakas into. Laulutilanne (sävelmä, rytmi, äänensävyt, liikkeet) välitti merkityksiä ja tunnelmia laulettavaan runoon, sen sisältöön ja tulkintoihin, mutta laulujen esityksellisten piirteiden kuvaus jäi runon tallennustilanteessa vähiin (Kallio 2010, 287, 295–297). Vaikka *SKVR*:n runotallenteet ovat monelta osin vailla runon esitystilanteeseen liittyviä kontekstuaalisia tietoja, välittyy seuraavasta jotain viitteitä laulun mahdolliseen tilanteeseen. Lönnrot on merkannut tekstin yhteyteen viitteen laulun esitystilanteeseen: "Jouluvirsiä":

Mie oon mieltynnä häneen,
Hänell' on syän sulonen,
Minull' on ihanat silmät.
Kiikuvallen kiikuu
Kiikujärven jässäntöö,
Jaa jaa jässäntöö.
Et sie huoli vaikk ois köyhä,
Ken on suuri ja soria,
Valkia hyvän näkönen.
Mie mieltyisin häneen,
Hän suostuisi minuun,
Hänell' on ihanat silmät,
Minulla sytän sulonen.
(XIII3 7238, 25–37)

Kantelettaren laulajien itsevarmuus tyttöydestä ja uteliaisuus sekä rohkeus puhutella vastakkaisista sukupuolta viestittävät Lönnrotin tulkitsemana siitä, ettei tulevan raskaan elämän vaatimukset olisi olleet olennaisia tyttöjen maailmassa. Toisaalta huolettomuus näkyy myös tallennetuissa runoissa, vaikkakin tytön naimakelpoisuus ja avioitumisen takaaminenkin heijastuvat lauluissa (Apo 1989, 167). Vaikka paikallisyhteisölle saattoi olla tärkeää naimaikäisen tytön riuska ja ripeä olemus, joka viestitti hyvästä työntekijästä, ei se ollut merkityksellinen yksilön kannalta (ks. Siikala 1998, 174).

Raskas naiseus

Kantelettaren tyttöjen laulujen vastakohtana piirtyvät naisten tummasävyiset laulut. Onni lepää menneessä, nykyisyys on raskas, pettymyksiä ja velvollisuuksia täynnä oleva todellisuus. Runo ”Olin kukkana kotona” ja sen lukuisat variaatiot kertovat naisen elämän kaksijakoisuudesta: lapsuudenkodin huolettomasta elämästä huolehtivan perheen kanssa, ja sen jättämisestä taakse avioliiton tuomien raskaiden velvollisuuksien ja huolien myötä. Eri runoversioiden johdannot kuvaavat monisanaisesti tytön hyvää asemaa kotona:

Olin kukkana kotona,
Ilona ison piholla,
Iso kutsui kuuvaloksi,
Emo päivän nousemaksi,
Sisareni siikaseksi,
Veljeni vesikaloiksi.
(*Ktr II*: 157, 1–6)

Elettiin ennen meillä,
Asuttiin aikonsa,
Kasvaessani kanerva,
Noustessani nuori heinä;
Iso kutsu kukkasiksi,
Maammo marjoiksi hyviksi
(*Ktr II*: 161, 1–6)

Vastakohtana entiselle elämälle on karu todellisuus miehelässä.

Menin toiseen talohon,
Poikki pellon naapurihin;
Appi kutsui ahkioksi,
Anoppi vesihavuksi,
Kyty kynnyksportahaksi,
Nato naiseksi pahaksi.
(*Ktr II*: 157, 7–13)

Ahdistus vieraan talon asukkaiden kohtelusta ja omasta asemasta ohjaa minän vaeltamaan utuisena, vierimään murheineen soita ja teitä. Huolten raskauttama todellisuus toisessa kodissa muuttaa myös naisen ulkomuodon: ”Nyt on muoto muunne saanut, / Kasvo kaunis vanhentunut, / Tullut muoto mustemmaksi, / Kasvo kaiaksi ruvennut” (*Ktr II*: 221, 9–12; *II*: 113). Lönnrot selittää pohjoisen elinolosuhteiden raskauden kuvastuvan lauluissa, vaikkakin vieläkin syvemmin niissä kuvastuvat naisen elämän huolet. ”Laulusta” -kirjoituksessa Lönnrot osoittaa, että naisen raskaat elämäkokemukset saavat aikaan tarpeen eritellä tunteita. Huolien kautta opitaan myös laulut. (*VT 2*, 406.)

Kantelettaren naisten laulujen osiossa Muissa tiloissa (runot 211–234) kuvastuvat niin ikään naisen eletyn elämän huolet. Vaikka laulut eivät kerro varsinaisesti miniänä olosta, välittyy niissäkin menneen kepeys ja onnellisuus vastakohtana nykyisille huolille. Avioliitto ja huolet kulkevat käsi kädessä: ”Ei oo huolta neitosena, / Tyttönä pahoja mieltä; / Äsken huolta hoivatahan, / Pannahan pahoja mieltä, / Kun on liina liitetähän, / Lakki päähän laite-tahan” (*Ktr II*: 213, 17–22). Entinen ja nykyinen aika laajentuvat lauluissa kuvastamaan yleisemmin nuoruuden ja vanhuuden, ilon ja surun kokemuksia (*Ktr II*: 226, 227, 232, 234). Kokemukset kasvavat myös miesten katseista, jotka kohdistuvat nuoreen vartaloon, mutta katsovat ohi vanhemman varren (*Ktr II*: 221, 231, 233).

Naisen osaa määrätti isän, veljen tai aviomiehen perhe (Apo 1989, 157). Lyyrisissä runoissa perhe yhdistyy kodin ja tuvan kuviin. Koti on tuttu pihapiiriin rajautuva elinpiiri, lapsuudenkoti vailla huolia. Koti myös kontrastoituu huolen kantajalle paikaksi, joka muilla ihmisillä on mutta huolen kokija on sitä vailla. Myös *Kantelettaressa* perhe määrittynyt sen jäsenien kautta. Vastakohta muihin ihmisiin, vieraisiin, naapureihin ja kylän naisiin vahvistaa oman perheen läheisyyttä. Perhe laajenee käsittämään myös tutun maiseman, taaton pellot ja kotinurmet (*Ktr* II: 114). Perhe, suku, heimo, koti ja tupa ovat lauluissa samannäköisiä (*Ktr* I: 70–73, 161; *Ktr* II: 161,). Erityisesti *Kantelettaren* naisten lauluissa korostuu lapsuudenkodin merkitys, ja tätä vasten toisen perheen, kylmyys. Etäisyyttä vieraaseen kotiin kuvastetaan synonyymien vastakohtilla. Koti on rakas, turvallinen lapsuuden koti, ja talo puolestaan toinen, vieras paikka, anoppila, miehen koti (*Ktr* II: 156, 157, 170).

Naisen kaksijakoinen asema perheessä, ensin lapsuudenkodissa, sitten miehelässä, on naisten laulujen suosituin tema. Aiheeseen liittyviä tekstejä on tallennettu kaikilta runoalueilta. Surut ja pettymykset liittyvät ihmissuhteisiin. Vaikka runot kärjistävät, kuulua sanojen takana reaalin todellisuus. Runojen naisten on vaikea löytää kunnan miestä, naitu mies osoittautuu juopoksi, väkivaltaiseksi tai muuten vain kelvottomaksi, uusi perhe anopin ja kälyjen kera on vieras, kylmä ja torjuva (ks. Enäjärvi-Haavio 1935, 135–142). Tytön elämää määrätti syntymästä asti avioliitto. Eroon vanhemmista ja lapsuudenkodista äiti valmisteli tytärtään jo tämän keuhussa kehossa. Naisen tehtävä oli avioitua, mielellään kunnollisen (ei juomarin), hyvän ja ahkeran miehen kanssa, mutta kosinta- ja naintivalta oli pojalla. (Timonen 2004, 44–46.) Satu Apo (1989, 1995b) on kuvannut agraariväestön perhesuhteita hyvinkin ristiriitaisiksi. Sukupuolten välillä oli arvoeroja, pojan syntymä oli aina tervetullut, sillä tämä oli talon perijä, jatkaja ja vanhempiensa elättäjä; minin taloon tulo saattoi muodostua kestävämmäksi niin minin itselleen kuin talon vanhalle emännälle ja aviomiehelle. (Apo 1995b, 203–209.)

Kuva 2: ”Tulin toisehen talohon, toisen emän alahan”. SKS:n arkiston kokoelman kuva Inha 174 Kiestinki, morsian kumartaa anopille jalkaan, kuvaaja I.K.Inha 1894. SKS, arkisto.

Kantelettaren miniän laulujen runon ”Heitän hempiät tupani” kuvaa naisen kaksitahoista asemaa, mutta havainnollistaa myös Lönnrotin runoilutekniikkaa (toisto, minämuoto) ja kerrontatapaa, jolla tunnetilalle luodaan lineaarinen syy, selitys ja seuraus. Laulaja kuvaa olleensa hyvin pidetty lapsuudenkodissa, mutta onni katoaa toisessa, vieraassa talossa. Onnettoman mielen ulospääsynä esitetään pako todellisuudesta. Lönnrot on sommitellut runon seuraten tallentamiaan eteläkarjalaisia häärunotekstejä (Kaukonen 1984, 471), mutta kirjallisesti luoden etäännyttää tekstin kansanrunon malleista. Johdanto on kuvattu lukijaa ajatellen: ennen elettiin meillä tällä tavoin. Merkityksellistä on ajallinen menneisyys sekä laulajaminän esittely ja eri perheenjäsenten antamat lempinimet: kukka, marja, vehnä, sini-kerä. Vastakohtana entiselle elämälle runo esittää muutoksen, jota korostaa liikettä kuvaava verbi (tulin). Muutoksen merkityksellisyyttä painotetaan myös toistolla (toinen talo, toinen emo). Toiseen taloon tultuaan laulajaminän attribuutit kertautuvat, mutta negatiivisina, vieraan perheen näkökulmasta. Tyly, vihamielinen vastaanotto saa aikaan muutoksen, jonka Lönnrot esittää sisäisenä kokemuksena; laulaja ymmärtää osansa toisessa talossa ja kuvaa itsensä tunteen kautta, utuisena, surullisena. Säepari ”heitän hempiät tupani / karsin kauas kankahalle” viittaa lapsuudenkodin taakse jättämiseen ja sen seurauksena surullisen mielen päämäärättömään kuljeksimiseen ja kuoleman toiveeseen. Kursiivi osoittaa Lönnrotin itse sommittelemia säkeitä, joille Kaukonen ei anna suoria säveviitteitä. Lihavointi osoittaa Lönnrotin tekemät muutokset suhteessa kansanrunoteksteihin (XIII2 3802; XIII2 3800).

*Elettihin ennen meillä,
Asuttihin aikoinansa,
Kasvaessani kanerva,
Noustessani nuori heinä;
Iso kutsui kukkasiksi,
Maammo marjoiksi hyväiksi,
Veikko **vehnäksi saneli,**
Siskoni sinikeräksi
Tulin toisehen talohon,
Toisehen emän alahan;
Appi **haukkui halkosiksi,**
Anoppi **haoiksi** haukku,
Kyty **kylmiksi kiviksi,**
Nato naisien pahaksi,
Käly kylän kärryiseksi,
Oma ukko unteloksi.
Tämän kumman kuullessani,
Haikian havatessani,
Usein minä utunen,
Usein utunen lapsi,
Heitän hempiät tupani,
Karsin kauas kankahalle;
Vierin soita, vierin maita,
*Vierin ventoja vesiä.**

*Vaikka vierisin vetehen,
Kaatuisin kalajokehen,
Veikon verkolla veteä,
Taaton tarponuotallansa.
(Ktr II: 161)*

Runo loppuu laulajan itsearvioon ja utooppiseen toiveeseen vieriä veteen, josta hänet isä ja veli nostaisivat ylös. Muutoksen työstä naiseksi Lönnrot esittää tietoisuuden kasvuna; tyttö ymmärtää naisen paikkansa, jota vasten runossa esitetään vaihtoehto. Lönnrotin mallina olevissa häälauluissa kokemus on yhteisempi ja etäisempi, sinän kokemus: Olit ison koto-
na, menit toiseen taloon. Runo kertoo olennaisen mutta lyhytsanaisesti. Johdantoa perheen-
jäsenten antamiin lempinimiin ei tarvita; yhteisesti jaettu kieli ja todellisuus mahdollistavat
hääseremonian osallistujille laajemman kontekstin ymmärtämisen:

*Iso kutsui kukkaseksi,
Sisko sinikeräksi,
Veikkosi vesikaloiksi,
Menet toiseen taloon,
Yli pellon naapurihin,
Appi k[utsu] ahkioksi,
Nato naiseksi pahaksi,
Kyty kynnyperseeksi.
(XIII2 3802; ks. myös XIII2 3800)*

Toisin kuin Lönnrotin tulkinta, joka painottaa tunnetta ja tietoisuutta surun kokemuksesta, esittää kansanruno vierauden kokemuksen runon tärkeimpänä seikkana (ks. Ilomäki 1998, 157–158).

Avioliitto määrittäi rahvaan tytön elämän onnistumisen ja onnellisuuden, painokkaammin kuin nuoren miehen. Senni Timonen toteaa avioliiton ja siihen liittyvien odotusten olevan yksi keskeinen erottava tekijä tyttöjen ja poikien lauluissa (Timonen 2004, 48–49). Myös *Kantelettaren* tyttöjen lauluissa avioliitosta ja tulevasta sulhasesta unelmoidaan, naisten lauluissa todetaan miehen ja avioliiton tuomat murheet. Erona kansanrunoon Lönnrot punoo selityksiä naisen elämän muutoksiin. Kansanruno ei yleensä selitä, vaikkakin syyt ja joskus myös ratkaisujakin huoliin esittääkin (ks. Timonen 2004, 43). *Kantelettaren* Miniän lauluissa korostuu jyrkkä vastakohta tytön ja naiseen naisen kohtalossa. Väinö Kaukosen mukaan *Kantelettaren* miniän katkerat laulut ja niiden utooppinen kuva lapsuus- ja nuoruusajan onnellisuudesta ovat ”kärjistetyn irreaalinen – kuva miniän kovasta kohtalosta. Kukaan ei ole joutunut kokemaan kaikkea sitä, mistä runot kertovat, mutta jokaisen osaksi siitä jotakin on tullut.” (Kaukonen 1989, 70.)

Vaikka huolet ja pettymykset ovat esillä myös kansanrunoissa, korostaa Lönnrot *Kantelettaressa* naiseen naisen katkeria kokemuksia ja huonoa kohtelua. Pettymysten ja negatiivisten ihmissuhteiden kärki löytyi häärunoista. Rituaalisten häälaulujen tarkoituksena oli valmistaa morsianta suureen muutokseen. Tämän vuoksi häälauluissa esitetään pahin mahdollinen: uusi perhe ikävässä valossa, nuorikon alentava kohtelu sekä muutokseen liittyviä negatiivisia tunteita, seikkoja, joiden tarkoituksena oli helpottaa sopeutumista (Ilomäki 1998, 158–161). Häälaulujen symbolisen, joskin usein myös todellisuutta vastaavan maailman, Lönnrot sovitti osaksi naiseen naisen minuuden kokemusta. Toisaalta runoissa tai *Kantelettaressa* ei välity niinkään raskaan (työ)elämän vaatimukset, vaan huolet kasaantuvat oman aseman muutoksen ja ihmissuhteiden myötä. Välimatka kansanrunosta kirjalli-

seen esitykseen kasvaa esitetyistä vaihtoehdoista. Toisin kuin lauluissa, joiden naiset hyväksyivät naisen osan, eivätkä etsineet sille vaihtoehtoja (Apo 1989, 155), esittää Lönnrot ratkaisuja naisen elämään. Lönnrotin tulkitsema naisen kuva ei välttämättä ole ”irreaalinen” (Kaukonen 1989), vaan kuvastaa myös modernin ihmisen ongelmia.

Nuori nainen *Kalevalassa*

Naisen kaksijakoisen elämän kuvausta Lönnrot jatkoi *Kalevalassa* ja hyödynsi sielläkin häälaulujen sanomaa. *Kalevalan* Ainon tragediä on joutua tahtomattaan vanhan miehen morsiameksi. Ainon ahdinkoa lisää se, ettei oma äiti ymmärrä hänen tunteitaan, vaan ihmettelee: miksi itket, saathan suuren tietäjän mieheksesi? Aino selittää olevansa liian nuori morsiameksi, eikä valmis jättämään lapsuudenkotiaan. Kansanrunossa korostuu ulkomuodon ja nuoruuden lisäksi neidon liian nuori ikä. Häärunojen aiheilmassa ”Piennä vietiin vihille” kuvastuu, miten morsian joutuu nuorena ottamaan naiseen naisen vastuun. Laulusa kärjistetään nuoren naisen muutoksen painavuus: tämä joutuu lapsena vihille ja lapsente-koon (XIII2 3753, 3754). Lönnrotin tulkinta on sovinnaisempi: Aino itkee huoletonta elämää, jonka joutuisi nyt jättämään taakseen. Muutokset kansanrunosäkeisiin näkyvät paitsi Lönnrotin lisäämissä säkeissä (kursiivi) myös minämuodossa, parallelismissa sekä sidossanoissa (jos, tuotapa) (lihavointi), jotka yhdistävät runossa esitetyn muutoksen ja sen seurauksen. Lönnrot selittää ja tekee runoa ymmärrettäväksi sen lukijoille:

*”Oi emoni kantajani,
Itkenpä minä jotaki,
Itken kassan kauneutta,
Tukan nuoren tuuheutta,
Hivuksien hienoutta,
Jos ne piennä peitetähän,
Katetahan kasvavana.
Tuotapa ikäni itken,
Tuota päivän armautta,
Suloutta kuun komean,
Ihanuutta ilman kaiken,
Jos oisi nuorna jättäminen,
Lapsena unohtaminen
Veikon veisto-tanterille,
Ison ikkunan aloille.”*
(UK 3: 551–564)

Ainon itku muistuttaa morsiamen itkua häälauluissa, jossa tämä valittaa menetettyä nuoruuttaan, eroa lapsuudenkodista ja vanhemmista sekä vieraan kodin outoutta (Ilomäki 1998; myös Kaukonen 1956, 32; 1984, 187). Häälaulua laulettiin morsiamelle tämän jät-täessä symbolisesti ja konkreettisesti (kynnyksen yli astuminen) lapsuudenkotinsa. Selkein ero kansanrunoon on puhujan vaihtuminen ja konkretian aste. Häälaulun lauloivat ystävät tai läheiset morsiamelle, mutta *Kalevalassa* laulaa Aino äidilleen. *Kalevalassa* muutoksen syvyys ja siihen liittyvä ahdistus, paitsi lisäävät dramatiikkaa, kasvattavat nuoren naisen konkreettiseen pakoon todellisuudesta. (Hämäläinen 2014, 114–116.)

Lönnrot jatkaa *Kantelettaressa* aloittamaansa naisen elämän kuvausta. Hän luo Ainon murheelle intertekstuaalisen kehyksen, jota vasten murhe tulee ymmärtää: suru juontaa naisten laulujen ikuisen teemaan, naisen paikkaan kahden kodin välissä. Se mihin kansan-

runo ja *Kantelettarenkin* laulut jäävät, jatkuu *Kalevalassa* nuoren naisen uhmana olla suostumatta epätyytyttävään liittoon. Lönnrot esittää Ainossa naisen, jonka porvarillinen lukijakunta mielellään hyväksyi; naisen, joka ei halunnut avioliittoa ilman tunnesyitä. Toisaalta eepoksen tulkitsijoiden huomio on kohdistunut eepoksen myyttisen tietäjähahmon, Väinämöisen pettymykseen. Runon keskuksena on nähty Väinämöisen traaginen rakkaudenkaipuu (Annist 1944, 65–66). Ajan hengen mukaisesti kärsivä neito vapauttaa itsensä hukuttautumalla (Launis 2005, 198–201). Myös Kullervon sisar hukuttautuu inestisen suhteen käytyä ilmi (*Kalevalan* runo 35). Kansanrunoissa kuolema ei välttämättä toteudu, vaan se esitetään vertauksena suurelle murheelle; kuolema on utooppinen toive, pakokeino murheeseen (Timonen 2004, 344). Joskin Aino-runon taustalla olevat kosintarunot, kuten Hirttäytyneen neidon ja Myydyn neidon runot, kuvaavat myös naisen kuoleman. Runot esittävät nuoren naisen, joka on haluton avioliittoon. (Kupiainen 2004, 258–260.) Kansanrunot antavat kuitenkin *Kalevalaa* voimakkaammin ymmärtää, että kyseessä on neidon ja myyttisen kosijan seksuaalinen ja tytön kannalta traumaattinen kohtaaminen, jonka seurauksena tyttö on menettänyt neitsyytensä, ja siten mahdollisuuden avioliittoon (ks. Kupiainen 2004, 237–242).

Amerikkalainen kirjallisuudentutkija Patricia E. Sawin on kritisoinut Lönnrotin manipulaatiivista toimitustyötä. Sawinin mukaan Lönnrot hyödynsi häärunojen tunteita ja sanomaa kirjaimellisesti saaden aikaan Kalevalaan voimakkaan avioliittoa vastustavan tendenssin (Sawin 1990, 60). Aino-runon kontekstissa Sawinin tulkinta on osuva, mutta kritikoimansa Lönnrotin tavoin, sekin on kirjaimellinen. Yhtä lailla Lönnrotin tulkinta nuoresta naisesta voidaan ymmärtää yksilön ja yhteisön välisen ristiriidan kuvauksena, koska Lönnrot painottaa tunnetta avioliiton solmimisen perustana (Hämäläinen 2012, 212).

Äiti Lönnrotin tulkitsemana

Kansanruno kuvaa perhesuhteita tavallisesti äidin ja lasten tai sisarusten välisiksi. Isää merkityksellisempi mies on naisen oma poika tai veli. Vaikka isä on usein poissaoleva, ei se välttämättä merkitse tämän näkymättömyyttä perhesuhteissa. (Apo 1995b, 117; Kupiainen 2004, 61–62.) Lyyrinen kansanruno käsittelee minän suhdetta muihin kyläläisiin, perheenjäseniin ja erityisesti äitiin. Äidille laulajaminä purkaa surullista mieltään, koti-ikävänsä ja todellisuuden raskautta. (Timonen 2004; Apo 1989, 163.)

Huolimatta siitä, että Lönnrot on luonut vahvan (nuoren) naisen kuvan *Kantelettaressa*, äitiys ja äitiyden kokemus puuttuu naista määrittävänä roolina. Lukuun ottamatta kehtolauluja *Kantelettaressa* ei varsinaisesti ole äitien laulamia runoja. Naisten lauluista löytyy ainoastaan ”Vanhan eukon valitus” (*Ktr* II: 215), jossa äiti valittelee sitä, ettei pojasta tullut äidin vanhuuden turvaa, vaan tämä on aiheuttanut pelkästään huolta ja murhetta. Tästä huolimatta äiti on monissa *Kantelettaren* tyttöjen lauluissa läsnä minän kaipuun ja tunteen kohteena. Äiti yhdistyy hyvään elämään, onnellisuuteen. Hän on ruokkinut ja hoivannut, ohjannut ja ymmärtänyt. Äidille annetaan runsaasti erilaisia hellittelynimiä: kaunis kantaja, armas maion antaja, ihana imettäjä, kultainen kulettaja, hopeinen hoitaja. Tyttären ja äidin suhde piirtyy vahvaksi ja läheiseksi. Suhde isään jää laulujen todellisuudessa etäiseksi. Isän esiintyessä tyttöjen lauluissa tämä edustaa yleisesti perhettä yhtenä sen jäsenenä (*Ktr* II: 17, 35, 67), lapsuudenkotia tai maisemaa (*Ktr* II: 45, 57, 88), ei läheistä suhdetta tyttäreen. Porvarillisessa perhekeskustelussa korostui äidin rooli, mutta toisin painotuksin. Äitiys määriteltiin naisen tehtäväksi, kun aikaisemmin naisen asema määrittyi säädystä riippuen emännyyden tai vaimon roolin kautta. Äidin suhde lapseen oli emotionaalinen, mutta sitäkin

vahvemmin pragmaattinen, lasta hoivaava ja kasvattava. (Helén 1997, 115; Helsti 2000, 299–300.)

Äidin ja tyttären suhde on myös kompleksinen, mikä toisaalta kertoo suhteen läheisyydestä (Timonen 2004, 333). Esimerkiksi syntymistään vaikeroivan lauluissa (Parempi syntymättä, Kun oisin kuollut kolmiöisnä/kuusiöisnä, Mahoit ennen maammo rukka) äiti esiintyy minän pettymyksen kohteena, jopa surun kokemuksen välillisenä aiheuttajana (*Ktr* II: 45–49). Minän kokema suru purkautuu äitiin kohdistettuna syytöksenä ja viimeisenä hätähuutona: miksi minut synnytit, olisit antanut pois tai tappanut, niin en olisi joutunut kohtaamaan näitä kauheuksia. Syntymistään vaikeroivan laulut ovat valituslaulujen suosikkeja (Timonen 2004, 332). Keskeisin kuva liittyy äitiin: Miksi loit, synnytit minut tällaiseksi, surulliseksi? Kyseessä on minän lyyrinen puhe äidille. Tämän vuoksi runossa merkityksellistä ei ole vain syytös äitiä kohtaan vaan minän tunnesuhde äitiin. Kysymys surun alkupeirästä, siitä, kuka minut loi surulliseksi, esitetään usein myötäsentyisenä, ei äidistä johtuvana. Sen on luoja luonut ja synnyttänyt. (Timonen 2004, 334.)

Kalevalan tulkitsijat ovat olleet yhtä mieltä siitä, että Lönnrot loi äidin yhdeksi eepoksen kantavista naishahmoista (Kaukonen 1956; Sawin 1990; Apo 1995b). Ainin, Kullervon ja Lemminkäisen äidit auttavat, hoivaavat ja suojelevat lapsiaan. Suhde lapseen ei kuitenkaan ole särötön tai pyyteeton (Apo 1995b, 97–100). *Kalevalan* Aino- ja Kullervo -runoissa Lönnrot rakensi äidin kuvaa hyödyntämällä muun muassa syntymistään vaikeroivan runojen läheistä tunnesuhdetta äidin ja lapsen välillä. Syntymistään surevan lyyriset jaksot on sijoitettu runojen taitekohtiin, joissa päähenkilöiden maailmassa on tapahtunut yllättävä muutos: Kullervo on maannut tietämättään oman sisarensa kanssa ja Aino tapaa Väinämöisen metsässä. Kullervo kiiruhtaa tapauksen jälkeen äidin luokse. Valitus jakaantuu kahteen osaan: tuskan kuvaukseen ja vaihtoehdon esittämiseen. Valitus on minäkeskeinen ja henkilökohtainen. (Ks. Hämäläinen 2012, 232.) Huoli kiertyy syntymään, aikaan ennen huolia: jos minua ei olisi syntynyt, näitä kauheita asioita ei olisi tapahtunut:

Oi emoni kantajani!
Kun oisit emo kuluni
Synnyteltäissä minua
Pannut saunahan savua,
Lyönyt saunan salpa päälle,
Tukahuttanut savuhun,
 Kaottanut kaksi-öisnä,
 Vienyt **hurstill**a vetehen,
 Upotellut uutimella,
Luonut tuutusen tulehen,
 Liekun lietehen **sysännyt!**"
"Oisiko kylä kysynyt:
'Missä tuutunen tuvasta,
Mitä sauna salpa päällä?"
Sinä oisit vastannunna:
'Tuutusen tulessa poltin,
 Liekun liesi-**valkeassa;**
Saunassa tein ituja,
Maustelin maltahia.'
 (UK 35, 296–314)

Lönnrotin lisäämät säkeet (*kursiivi*) liittävät syntymistään valittavan runon osaksi eepistä tarinajuontaa. Myös alkusointuisuus vahvistaa runon selitystä. Syntyy Kullervon ja äidin välinen dialogi, jolla Lönnrot ohjasi runon tulkintaa. Äiti on Kullervon valituksessa minun, emoni kantajani, jota korostaa toisen lapsen, Kullervon sisaren, poismeno.

Aino-runossa tytär syyttää äitiään ymmärtämättömyydestä. Äiti ei tavoita nuoren naisen elämismaailmaa, jossa pakkoavioliitto vanhan miehen kanssa merkitsee tytön kriisiä. Äidin kehoitus mennä aittaan valmistautumaan morsiameksi syömällä ja pukeutumalla saa Ainon valittamaan: ”Parempi olisi ollut syntymättä; - - Kunpa olisi kuollut kuusiöisnä” (UK 4, 217, 230). Lönnrot korostaa eteläkarjalaisten runojen mukaan nykyhetkeä ja sen synkkyyttä, maailmaa, johon Aino on (vasten tahtoaan) kasvanut. *Kalevalassa* korostuu kansanrunomalleja enemmän Ainon henkilökohtainen kokemus ja toisaalta syytös äitiä kohtaan. Surullinen mieli ei ole Lönnrotin kuvaaman Ainon tarinassa myötäsyttyistä, kuten se usein esitetään kansanrunoissa (vrt. Timonen 2004, 334), vaan äidin ymmärtämättömyydestä johtuva tunnetila. Myös suru ilmaistaan suorasukaisemmin. Joissakin kansanrunoteksteissä toistuvat runokuvat emon maito, sikiäminen ja imettäminen, mutta tätä äidin ja vastasyntyneen fyysistä sidettä ja äidin ruumiillisuutta Lönnrot ei painota (Hämäläinen 2012, 232–237).

Perheteema keskittyy *Kalevalassa* äidin ja lapsen suhteeseen; miksi äiti ei poistanut lapsen (nykyhetken) kärsimystä, vaan antoi lapsen elää ja kasvaa onnettomaksi, surulliseksi. Kansanrunojen ja *Kantelettaren* äidin hellittelynimet eivät näy *Kalevalassa*. Kuitenkin suhteissa on eroja. Äiti–poika-suhde on Lönnrotin tulkinnassa siloisempi ja valoisampi. Äiti keskittyy poikansa auttamiseen ja lohduttamiseen. Ainon tarinassa äidin ja tyttären suhde on etäisempi; äiti ymmärtää tyttärtään vasta tämän kuoleman jälkeen ja puhkeaa suremaan menetettyä tyttärtään. (Ks. Apo 1995b, 97–98.) Kansanrunoja voimakkaammin Lönnrot painottaa Ainon ja Kullervon henkilökohtaista kokemusta sitoen runot äidin ja lapsen väliseksi dialogiksi. *Kantelettaren* naisen kuvassa äitiys ei ole keskeisin, ja tässä suhteessa *Kantelettaren* heijastelee rahvaan todellisuutta monipuolisemmin kuin *Kalevala*. Äitiyttä merkityksellisempänä Lönnrot tulkitsee naisen elämänkaaren vastakohtia; suhdetta omaan ja vieraseen perheeseen, tytön ja naineen välistä ristiriitaa.

Lönnrotin tulkinnat

Lönnrot pyrki esittämään kansanrunoja mahdollisimman todenmukaisesti; niin että ne olisivat luettavissa ja ymmärrettävissä yleisölle, joka ei tuntenut kansanrunon kieltä ja sen takana avautuvaa elämymaailmaa. Toimitustyön seurauksena runojen poetiikka ja merkitykset muuttuivat. Lönnrot yhdisteli eri esitystilanteisiin liittyviä runoja toisiinsa ja sommitteli aiheilmia yhteen. Kansanrunoa tiheämpi parallelismi, alkusointu ja erilaiset runojen sisältöä yhdistävät sidossanat oli tehty lukijoita ajatellen. Kansanrunojen konteksti ja vastaanotto vaihtuivat kirjallisen toimitustyön seurauksena. Tämän lisäksi runojen kantamat merkitykset saattoivat liittyä aivan uusiin kontekstiyhteyksiin.

Lönnrot toimitti kansanrunoja tietyssä yhteiskunnallisessa ajassa, joka korosti porvarillisen ihmisen ihanteita, kuten perheen ja äidin merkitystä sekä hillittyä käytöstä. Porvarillinen sivistyneistö pyrki ohjaamaan myös rahvaan tapoja. Lönnrot itse korosti rahvaan avioliiton käytännöllistä puolta, ahkeruutta työnteossa sekä äidin merkitystä lasten kasvattajana. Tätä vasten on kiinnostavaa, etteivät Lönnrotin ajatukset rahvaan hyvästä elämästä suoraan kuvastu *Kantelettaren* lauluissa. Kuten Lönnrotin hyödyntämissä lyyrisissä runotalenteissa, myös *Kantelettaressa* olennaista on laulujen minän suhde muihin ihmisiin, äitiin, lapsuuden kotiin, kylän naisiin, vieraaseen taloon, anoppiin. Ihmissuhteista kasvavat myös moninaiset tunteet: kepeys, ilo, uhma, suru, pettymys. Kansanrunojen äärimmäisen, sym-

bolisen hääkuvaston Lönnrot sovitti osaksi rakentamaansa naisen kuvaa. *Kantelettareen* muodostui vastakohta tyttöjen ja naisten lauluille, joissa on kyse runon kokijan kokemuksesta. *Kalevalassa* häälaulujen merkitykset selittivät nuoren Ainon kohtaloa ja perustelivat osaltaan Ainon kuoleman. Sivistyneistölukijan oli helppo samastua nuoreen naiseen, joka kieltäytyy avioliitosta ilman tunteita. *Kalevalan* Aino kuvastaa sivistyneistön mielikuvia naisesta, kun *Kantelettaressa* on kyse rahvaan naisen elämismaailmasta, tosin Lönnrotin painotuksilla.

Kalevalassa Lönnrot esitti vahvan, uhrautuvan äidin, mutta ilman kansanrunon intiimejä hellittelynimiä, sekä nuoren naisen, joka uhmaa yhteisön perinteitä kieltäytymällä epämiellyttävästä kosinnasta. *Kalevala* ilmentääkin suuremmin modernin perheen käsityksiä kuin rahvaan ajatuksia perheestä ja naisen asemasta. *Kantelettaren* laulujen kautta Lönnrot kuvasi rahvaan naisen perinteistä elämänkaarta (lapsuus, avioliitto ja perhekokemukset) ja siihen liittyviä tunnekokemuksia (onnellinen lapsuus, avioliiton odotus sekä raskas elämä vaimona ja miniänä) (ks. Apo 1989, 162). Toisin kuin kansanrunoissa, Lönnrot esittää naisen osan myös ongelmallisena. *Kantelettaren* naiset kokevat paikoin eksistentiaalista tuskaa ymmärtäessään muutoksen työstä naiseksi, muuton vanhempien luota aviomiehen kotiin. Toisaalta kyse ei ole minuuden kivusta (ks. Karkama 2001, 188–189) vaan laajemmin naisen osasta ja roolista yhteisössä. Vaikka äiti on *Kalevalassa* yksi keskeisimmistä naishahmoista, ei naiseus määrity *Kantelettaressa* äidin roolin kautta. Myös naisen kuva on erilainen. Naiseksi kasvaminen merkitsee kasvavaa tietoisuutta eletyn elämän tuomista huolista. Rakkauten tunne, josta nuoret tytöt *Kantelettaressa* laulavat, hukkuu myöhemmin elämän tuomaan kovuuteen ja pettymyksiin.

Painamattomat lähteet

Lna=Lönnrotiana 78. Kirjallisuusarkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Painetut lähteet

Lönnrot, Elias [1849] 1985. *Kalevala*. 27. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lönnrot, Elias [1840, 1841] 2000. *Kanteletar* elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lönnrot, Elias [1840, 1841] 1990. *Valitut teokset 2*. Mehiläinen (toim. Raija Majamaa). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lönnrot, Elias [1840, 1841] 1993. *Valitut teokset 5: Muinaisrunoutta* (toim. Raija Majamaa). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suomen Kansan Vanhat Runot, osat VII2, XIII1, XIII2, XIII3, XIII4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kirjallisuus

Annist, August 1944. *Kalevala* taideteoksena (tekijän virolaisesta käsikirjoituksesta mukailleen suomentanut Elsa Haavio). Porvoo–Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Anttila, Aarne [1931] 1985. *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Apo, Satu 1989. Valitus ja viha. Lyyrinen laulurunous. Teoksessa Marja-Liisa Nevala (toim.), ”Sain roolin johon en mahdu”. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Helsinki: Otava, 154–181.
- Apo, Satu 1995a. ”Hepo huono, akka tiine”. Kanteletar realistisena kansankuvauksena. Teoksessa Satu Apo, Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Helsinki: Hanki ja Jää, 75–88.
- Apo, Satu 1995b. Äidin poikia ja epäonnisia kosijoita. Sukupuolten ja perhesuhteiden kuvaus Kalevalassa. Teoksessa Satu Apo, Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Helsinki: Hanki ja Jää, 89–129.
- Enäjärvi-Haavio, Elsa 1935. Lyyrilliset laulut. Teoksessa Martti Haavio (toim.), Suomalaisen muinaisrunouden maailma. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 112–175.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1979. Den kultiverade människan. Malmö: Gleerups.
- Gröndahl, Satu M. 1997. Den ofullkomliga traditionen. Bilden av Ingermanlands kvinnliga runotraditionen. Upsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Helén, Ilpo 1997. Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Tampere: Gaudeamus.
- Helsti, Hilikka 2000. Kotisynnytyksen aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalituksen konflikteista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Honko, Lauri 1987. Kalevala: aitouden, tulkinnan ja identiteetin ongelmia. Teoksessa Lauri Honko (toim.), Kalevala ja maailman eepokset. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 125–170.
- Häggman, Kai 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Hämäläinen, Niina 2012. Yhteinen perhe, jaetut tunteet. Lyyrisen kansanrunon tekstuaalisoinnin ja artikuloinnin tapoja Kalevalassa. Turku: Turun yliopisto.
- Hämäläinen, Niina 2014. Why Is Aino not Described as a Black Maiden? Reflections on the Textual Presentations by Elias Lönnrot in the Kalevala and the Kanteletar. *Journal of Finnish Studies*, vol. 18 (1), 91–129.
- Ilomäki, Henni 1998. The Image of Women in Ingrian Wedding Poetry. Teoksessa Satu Apo, Aili Nenola & Laura Stark Arola (eds.), *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*. Helsinki: Finnish Literature Society, 143–174.
- Kallio, Kati 2010. Tehkää yksi ympärikkö. Teoksessa Seppo Knuutila, Ulla Piela ja Lotte Tarkka (toim.), *Kalevalamittaisen runon tulkintoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 287–306.
- Karkama, Pertti 2001. Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaukonen, Väinö 1956. Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaukonen, Väinö 1984. Elias Lönnrotin Kanteletar. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaukonen, Väinö 1989. Lönnrot ja Kanteletar. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krohn, Kaarle 1931. Tunnelmarunojen tutkimuksia I. Laulusta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kupainen, Tarja 2004. Kertovan kansanrunouden nuori nainen ja nuori mies. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Launis, Kati 2005. Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naisuuden määrittelijöinä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Niemi, A. R. (toim.) 1902. Elias Lönnrotin matkat 1–2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1995. Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pulma, Panu 2007. Maalaiselämän hidas muutos. Teoksessa Kai Häggman ym. (toim.), Suomalaisen arjen historia. Säättyjen Suomi. Porvoo: WSOY, 52–75.
- Räisänen, Arja-Liisa 1995. Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Sarmela, Matti 1981. Suomalaiset häät. Teoksessa Matti Sarmela (toim.), Pohjolan häät. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–55.
- Sawin, Patricia E. 1990. Kalevalan naishahmot Lönnrotin hengentuotteina (suom. Lotte Tarkka). Teoksessa Aili Nenola ja Senni Timonen (toim.), Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 45–65.
- Siikala, Anna-Leena 1998. Oliko savolaisilla tunteita? Teoksessa Jyrki Pöysä ja Anna-Leena Siikala (toim.), Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 165–193.
- Tarkiainen, Viljo 1943. Tunnelmarunous. Teoksessa Viljo Tarkiainen ja Hertta Harmas (toim.), Suomen kansalliskirjallisuus III. Helsinki: Otava, 242–257.
- Tarkka, Lotte 1998. Natalis’ on nakru tehty – nauru ja lempi vienankarjalaisessa mieronvirressä. Teoksessa Jyrki Pöysä ja Anna-Leena Siikala (toim.), Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 17–55.
- Timonen, Senni 2004. Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Timonen, Senni ja Kuusi, Matti 1997. Alkusanat. Teoksessa Matti Kuusi ja Senni Timonen (toim.), Suomen Kansan Vanhat Runot XV. Runoja Henrik Florinuksen, Kristfrid Gananderin, Elias Lönnrotin ja Volmari Porkkan kokoelmista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, XXV–XL.
- Vainio-Korhonen, Kirsi ja Lahtinen, Anu 2015. Lemmen ilot ja sydämen salat. Suomalaisen rakkauden historiaa. Helsinki: WSOY.
- Virtanen, Leea 1968. Kalevalainen laulutapa Karjalassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

FT Niina Hämäläinen työskentelee Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosastolla.